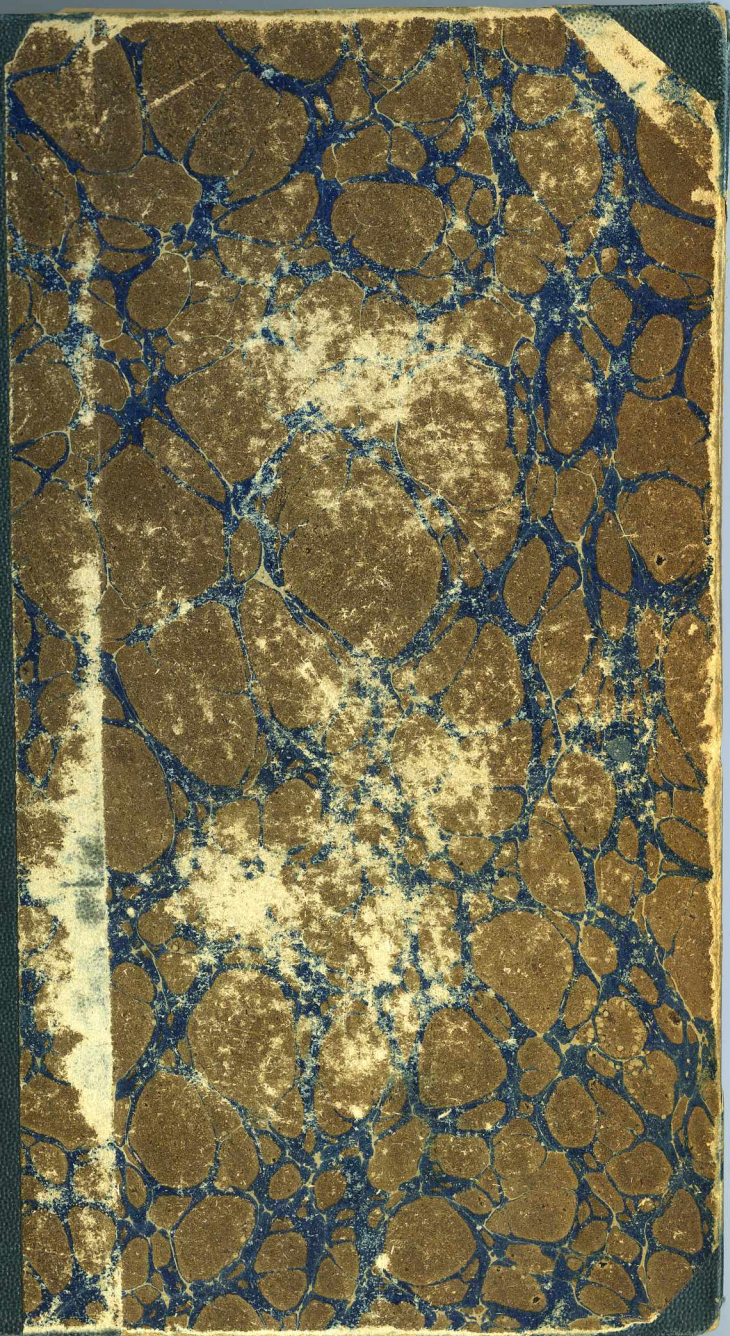

Politikai
röpiratok.

159.

Bell 179/5

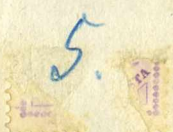
EMLEKBESZÉD

Deák Ferenc felett.

Tartotta az „Uj Casino” által 1876. március 26-án rendezett Deák-
ünnepélyen

DR. MARGALITS EDE,
iskola-főgymn. tanár.

BAJA,

NYOMATOTT PAUL KÁROLY ÖZV. KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

DE BALLAGI GÉZA.

1876. január 28-án letűnt a magyar nemzet
vészfelhőterhes egéről a legfényesebb csillag: Deák
Ferenc, a haza bölcse meghalt; emlékét a jók, ne-
mesek s a jövő századok áldják! Deák Ferenc
meghalt! E vészkiáltás hangzott át a Kárpátok-
tól Adriáig az egész magyar hazán s minden sziv-
ben a királytól le az utolsó pörig fájdalmasan
hangzott az vissza. Halottas ház lett a magyar
haza, csupa gyásznép lakja, gazdag és szegénynek,
nagy és kicsinynek, öreg és ifjunak szemében gyász-
köny csillog és nincs város, nincs falu, a hármas
bércű magyar haza határain, mely a gyászhir vé-
telekor hidegen és némán vesztegelt volna; hanem
mindenünnen zokogó harangok zúgásával hirdetik
a veszteség nagyságát: és valamint a folyam nem
veszt semmit nagyságából, sőt folyton növekszik,
ha országokon keresztül hömpölyögnek hullámzó
árjai; úgy e nemzeti gyász is csak nagyobbá lett
az által, hogy milliók osztoznak benne és faluról
falura, városról városra terjeszti ki sötét szárnyait.
Hűlt tetemeire egy királynő hullatta könyeit, ra-
vatalát büszke fejedelmek koszorúi boríták s a
temetőbe Europa részvéte és egy ország gyásza

kíserte őt: mert „eljött a nagyszerű halál, hol a temetkezés fölött egy nemzet sirva áll s a sirt népek veszik körül, — s az emberek millióinak szemében gyászköny ül!“ — És e férfiú fején nem ragyogott felséges királyi korona, kezében nem volt diadalkoszoruzott hadvezéri pálcza: ő egyszerű polgár volt, ki hiven teljesíté azon állás kötelmeit, melyre a gondviselés és tehetőségei emelték. Nincs hely e hazában, hol e gondviselészerű férfiú emlékét ünnepélyekkel nem ülték volna meg, mindenütt elismerés-koszorut fontak számára, azt emlékezetének oltárára helyezendők. A helybeli „Uj Casino“ csekélységemet részesítette azon megtiszteltetésben, hogy helyiségében emlékbeszédet mondjak Deák Ferenc felett, de nagyon tulbecsülném szerény tehetségeimet, ha azt vélném, hogy méltó kifejezést vagyok képes adni a fájdalom azon érzetének, melyet e gyászeset, ez óriási veszteség a hazában keltett, erőmon felül mernék. ha azt hinném hogy teljes rajzát adhatom e nagyszerű férfiú működésének s így sirjára érdemeihez méltó babérkoszorút helyezhetek; azért ez ünnepélyes pillanatban a közgyász országszerte kiterjeszkedő fájáról csak egy hervatag virágot a hervadhatlan érdemnek, csak egy szerény cyprus ágot helyezendek ama szent sir lábaihoz, melynek hantjaihoz, mint oltárhoz, fog a magyar mindenha közeledni.

Deák Ferenc 1803. oct. 17-én született Sőtörön. Gyermekkora és ifjusága zajtalanul folyt le. Értelmes szülői gondosan nevelték, nevelési rendszerük szelleme határozottan magyaros volt. Távol voltak ők napjaink kóros divatától, mely szerint a szülők magzataikat előbb tanítják francia, angol vagy német nyelvre, mint édes anyai magyar nyelvükre; távol voltak ők ama kiskorúságtól, mely ugy szolván minden szülővel lángelmét láttat gyermekében, kinek jellemét állítólagos tehetségei fitogtatásával és tulságos dicséretekkel korán aláássák. Szorgalmasan végzett iskolai tanulmányai után a magyar tételes törvényekben, a magyar törvények- és politikai történelemben buvárkodott. Deák Zala-megye gyűléstermének kora ifjuságától fogva buzgó látogatója volt. Igaza van Plátónak (de leg. I. I.), hogy az, ki valamely szakban magas tökélyt elérendő, erre már a gyermekkor szórakozás és játék óráiban képződik. Valamint az ókorban Göröghou classicus földén az ifju nemzedék az agora, a közgyűlés, a Demosthenesek, Lysiasok, Isokratesek remek szónoklatai hallgatásával képezte ki magát a haza szolgálatára és az isthmosi, nemei, olympiai és delfi játékok küzdhomokján készült elő a csatatér sorsdöntő komoly harcaira: úgy e század elején a magyar ifjuság is a megye gyűlések honfíui érzelmektől lángoló szónokaitól tanulta megismerni ha-

zája állapotait s azok példáján indulva képezte ki magát a haza jogainak megvédésére tömött s alkotmányvédő phalanxxá, melyet megdönteni vagy elmagyartalanítani semmi erőszak és semmi fortély nem volt képes.

1825 óta Deák Ferenc nem mint figyelmes hallgató, hanem mint szónok tevékeny részt vett a pártusák küzdelmeiben. Már ekkor a megyei ellenzék vezérévé lett, zászlajára írva az egyenlőség és igazság azon elveit, melyek a nagy francia forradalom óta az emberiség közvagyonává és a művelt népek első szükségévé váltak, de e mellett meg akarta védeni hazája régi szabadságait, érvényben tartani nyelvét, intézményeit, nemzeti-ségét. Mindig világosan tudta, mit akar, és szilárdul és kitartással, ragaszkodott az egyszer kitűzött célhoz. Ily öntudatosság és erély mindig hatalmas eszköze, sőt biztosítéka a sikernek, kivált népes és tömeges gyűlésekben, hol az érzelmek hullámainak iránya, ép úgy mint a terv nélkül vitt háboru kimenetele, többnyire véletlenségektől függ.

Mint szónok, bár nem kereste a szónoki diszt és hatást, mégis hatott az által, hogy a közérzületet fejezte ki és a közmegegyezésnek irányt adott. Szerénysége páratlan volt, a legigénytelenebb szónok szóáradatát türelemmel hallgatta végig és soha sem neheztelt, ha más az ő gondola-

taival ékeskedett. A mit Tacitus Agricoláról mond Deák Ferencze is illik: „Maluit videri invenisse bonos quam fecisse. Ipsa dissimulatione famae, famam auxit.“ Nem hajhászott népszerűséget, és épen ez által lett népszerűvé.

A magyar nemzet évezredes története könyv-áztatott lapjokra vérbetükkkel van írva, e nép nemzetélete a létért való küzdelemben állott, számtalanszor tatár és török, kül és belháboruk sötét vészfelhőkként csaptak össze fölötte; de a gondviselés soha el nem hagyott minket, mert valahányszor veszély fenyegette e hazát, mindig adott nagy fiakat, kik világító csillagokként ragyogtak a felhőterhes égen és a veszély éjjelét eloszlaták fényökkel.

Midőn a mohácsi gyászmezőn gyermekkirály s oly hadvezér, ki erején felül mert s a honfiak elfajulása e haza életét a sir szélére juttatták, Magyarország menekülést keresve, Austria karjai közé vetette magát, s a török igától meg is szabadult, de e megmentésért felette nagy árt követeltek: azt, hogy Magyarország államiságáról lemondva, tartománynyá legyen s nyelvét, nemzeti létének ez egyetlen palladiumát is feláldozza s magyar nép helyett németté legyen. A magyar nemzet soha nagyobb veszélyben nem forgott mint most; itt nem egy-két elvesztett és ismét visszanyerhető csatáról, nem pillanatra megölt s ham-

yaiból Phoenixként új életre támasztható szabadságról volt szó: e törekvés a magyar nemzetnek, mint ilyenek teljes megsemmisülését jelentette, melynek gondolata egyént, nemzetet, egyaránt borzadással tölt el. E kísértő veszély 300 évig tartott s Proteusként ezer alakot vőn fel kitűzött célja elérésére: majd mély csendes folyamként mosta el lábaink alól a partot, majd meg mindent felforgató árviz erejével tört alkotmány gátaink ellen. 1780-ban a veszély tetőpontját érte el. II. József, a legnagyobb e m b e r, ki valaha trónon ült, Magyarországot a centralisatio molochjának akarta feláldozni; egész uralkodása alatt a magyar alkotmány létéről tudomást sem vett, és 1786-ik évi rendeleteivel a magyar nyelvet a közigazgatás, közoktatás és törvénykezés teréről teljesen kiszorítva, helyébe a németet hozta be; az ifju I. Ferenc pedig a francia forradalom iszonyainak befolyása alatt rettegve, hogy birodalmában is az újabb kor zászlajára irt jelszavak, a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméi, hasonló véres átalakulást fognak előidézni, Thugut Leo minister és mások tanácsára a magyarokkal szemben a terrorismus rendszeréhez fogott.

1825-ben beállott a magyar nemzet életére, nézve a „lenni vagy nem lenni“ válságos órája; de az egyének és nemzetek felett egyaránt örökös gondviselés épen e korszakban két férfit tá-

masztott a nemzet keblében : gr. Széchenyi Istvánt és Deák Ferencet, kik tőle a veszélyt eltávolították ; az a magyar nemzet anyagi és szellemi haladását eszközlötte, ez pedig alkotmányát és nemzeti létét mentette meg. „A legnagyobb magyar,“ gr. Széchenyi István, mielőtt nagyszerű feladatát befejezhette volna, kétségbe esett a magyar nemzet jövője felett és 1860-ban megtört szívvvel és szétrombolt lélekkel szállt a sirba : Deák Ferenc szerencsésebb volt bajtársánál, — ő eszméi győzedelmét is megérte.

A bécsi congressuson Europa fejedelmei népeik ellen véd és dac szövetséget kötöttek : el voltak határozva, hogy egymást kölcsönösen gyámolítandják, ha valamely országban a modern eszmék az egyeduralom megdöntésére törekednének. Mig I. Napoleon, a közelmúlt legnagyobb történelmi alakja, új titanként megreszkettette a régi fejedelmi házak Olympusát, összmonáchiánk irányadó politikusai belátták, hogy e birodalom súlypontja Magyarország, és 1804—1811—ig I. Ferencz, Metternich, Genz, Buolschauenstein, és sok mások azon tanakodtak, nem volna-e jó az elavult és akkoriban Ausztriára nézve csak történelmi jelentőséggel bíró „német császári“ címet „Magyarország és Csehország császára“ címmel felcserélni, sőt ez volt már savoyai Eugen és Kaunitz kedvenc terve is : de amint I. Napoleon lebukott ama piedestálról,

hová őt lángelméje és az ujkor uralkodó eszméi emelték, melynél magasabbat még ember el nem ért; az akkori „elveivel“ kérkedő, de valóságban csak opportunitási politikát követett bécsi kabinet, azt hitte, hogy Magyarország iránt ezentúl már semmi tekintettel sem tartozik viseltetni, annak alkotmányát immár mint ócska lomot elvetheti és a nemzet legvitalisabb életérdekeit, az ország tudta és beleegyezése nélkül, sine nobis de nobis csak úgy „patensek“ által is elintézheti. Országgyűlést nem hívtak egybe, hol a souverain nemzet közérzülete nyilvánulhatott volna, az ország nádorát, ki a korona és ország közt közvetítőül bátorzkodott fellépni, udvari körökben „III-ik Rákoczy“-nak nevezgették és egy időre Bécsben megjelenie nem volt szabad, politikai hirlapunk nem volt, a censura minden őszinte bátor nyilatkozatot elnyomott sőt Szedliczky gr. a titkos rendőrség hálóját Magyarországra is kiterjeszté, úgy hogy a honfű fájdalom magánkörökben sem nyilvánulhatott: egyedül csak a vármegyék voltak hátra, a nemzet ezredéves alkotmányának eme végmaradványai, hol a honfű fájdalma kitörhetett; ezeken érvényesült már II. József alatt diadalmasan a nemzeti visszahatás, ezen keletkezett ama vihar is, mely 1825 ben Bécs és Buda közt krizist idézett elő, melynek közvetlen eredménye az lett, hogy a jólelkű de a tényleges helyzet iránt félrevezetett fejedelem

1825. szept. 11-ikére Pozsonyba országgyűlést hívott egybe. E nagyszerű eredményeket előidézett megyei mozgalmakban nagy része volt Zalamegyének, a reformpártnak és vezérének Deák Ferencznek. Az 1825-iki országgyűlés, mely az érintettem megyei visszahatásnak eredménye volt, Magyarország multja és jövője közt határvonalat képezett: arra nézve zárkó, erre nézve pedig alapkö lett. Azon időben honunkban még ismeretlen volt a szabadelvű és conservatív politica: csak két párt létezett: az egyik a „hazafiak“-é, melyet a nemesség zöme képezett és féltékenyen örködött az alkotmány, vagy jobban mondva kiváltságaik felett; a másik az „aulikusoké“ az udvari párt, melyhez a főnemesség, a zászlósok, főbb hivatalnokok legnagyobb része tartozott, kik legtöbbszörre önálló vélemény nélkül teljesíték minden körülmények közt a kormány akaratát. A nemzet zömével, a néppel, úgyszólván senki sem gondolt; sőt midőn ennek ügyében Felsőbükki Nagy Pál egy ízben egy igen szerény indítvánnyal mert fellépni, általános nevetés közt azt kiabálták feléje követársai „non stultizet“ — ne bolondozzék! Gr. Széchenyi István a reformokat sürgető szabadelvű pártnak megalapítója lőn és fennen hirdette, hogy az alkotmány nem lehet holt aggregatum hanem élő szervezet, melyet a korrall összhangzatosan kell kifejleszteni, mert az, mely Szent István ko-

rában célszerű volt, ma már nem lehet kielégítő: a szó ki volt mondva és nem maradt a pusztába kiáltóékként visszhangtalan; Széchenyi körül a fő és középrend színe-java csoportosult és megindult ama mozgalom, melynek nagyszerűsége a népek történetében páratlanul áll. Széchenyi szigorúan körvonalozott programja volt: anyagi és szellemi haladás, és alkotmányos szabadság; de érezte, hogy epés természete és angolosan hideg szonoklati modora miatt pártvezér nem lehet, s e célra egy magyar ős nemzeti típust, báró Wesselényi Miklóst szemelte ki. — E két nagy honfű előtt ugyanegy szent cél lebegett: a haza jólléte de az eszközökben végtelen eltérés volt közöttök: Széchenyi építés, Wesselényi rombolás útján akarta azt elérni. — A szakítás köztök elkerülhetlen volt: és Széchenyi reformpártja vezér nélkül maradt. —

1832-ben Deák Antal Zalamegye követe, betegeskedése miatt, kénytelen volt haza térni; búsongó követtársait azzal vigasztalta: „Küldök én majd helyettem nektek más követet, kinek kis újjában több tudománya és jogérzete van, mint egész magamban, pedig bátyja vagyok.“ A jóslat Deák Ferencen be is teljesült. — Azon rendkívüli tulajdonok, melyek őt Zala megyében az ellenzék vezérévé tették, őt az országgyűlésen is csakhamar ugyan e polcra emelték. — Az 1832-36 iki ügy

nevezett „hosszú“ országgyűlés vetette meg Magyarország társadalmi és politikai átalakulásának alapját. -- A Széchenyi által lobogtatott zászlót Deák Ferenc vette kezébe, és egymást támogatva ösztöztak meg a reform párt programján: míg Széchenyi az ország anyagi és szellemi előhaladásának eszközlésén fáradozott, addig Deák Ferenc az alkotmány korszerű átalakítására törekedett, hogy így nemzete az alkotmányos szabadság áldásait élvezhesse. —

Minden új törvény magán viseli Deák nagy szellemi hatásának, előrelátásának, bölcseségének kinyomatát. — Ezen országgyűlés szabályozta az úrbéri viszonyokat, ez alkotta meg a tagosítás — az összesítés és arányosításról szóló törvényeket; ez mozdította elő az általános birtok és hivatal képességet, az ősiségi törvények eltörlését, a közös teherviselést és az ebből folyó jogegyenlőséget, szóval előtérbe hozta mindazon kérdéseket-melyek a dicső emlékezetű 1848-ik évben megvalósulván, ősi alkotmányunkat a jelenkor követelményeinek megfelelőleg népképviseleti alapra fektették. Mindezen törvények napirendre hozatalába, és megalkotásában az oroszlánrész Deák Ferencé a képviselőház szellemi vezérévé. Melegen szólalt fel Deák Ferenc a magyar nyelv ügyében is. Volt idő midőn idegen volt a magyar nyelv otthon, szerte nézett, és nem lelé honját a hazában; mert

a törvényhozás, közigazgatás és közoktatás latin nyelven folyt, ez volt a tudomány közege, és a magasb körök is ennek vagy a német és francia nyelvnek adtak fölötte előnyt: a magyar nyelvet paraszt vagy cigány nyelvnek tekintették, azt a nyelvet, mely dallamosságra, keleti szinompára, hatályra, gyengédségre párját ritkítja! — Deák Ferenc, Kölcsey Ferenc, br. Wesselényi Miklos a jogos teréről leszorított nemzeti nyelvet újra visszahelyeztették legszentebb jogaiba.

Ezen országgyűlés folyama alatt történt V. Ferdinand királyunk koronáztatása. A bécsi kormány, mely Magyarországot csak tartománynak tekinté, őt I. Ferdinánd ausztriai császár címmel akarta felruházni; a magyar nemzet pedig V. Ferdinánd-cím mellett küzdött, minthogy eladdig már négy „Ferdinánd“ viselte szt. István koronáját. E cím-kérdés volt az, mely az újabb korban a Pragmatica Sanctio óta első ízben adott alkalmat a közjogi viszony tisztázására, mely Magyarország és az örökös tartományok közt létezik: e csekélynek látszó kérdés Deák Ferencnek, és az ellenzéknek hosszú küzdelmei után hazánkra nézve kedvezően dönt el; s ez lett kiindulási pontja azon közjogi alap megteremtésére, melynek tetőzését a dualismusban látjuk. Igaza van Eötvösnek: „Nemcsak Newton lehullott almája az, mi e földön nagy következeseket szült, lehetnek kisebb okok is ép oly nagy kö-

vetkezmények kútfejei.“ V. Ferdinand uralkodásához a nemzet a legszebb reményeket fűzte és nem is csalatkozott e fejedelem nemes szívében, de hiányszani látszott nála az akarat azon erélye, mely a korona és nemzet közti közeledés által feltételezett új irány következetes kifejtéséhez és keresztülviteléhez szükségeltetett. Csakhamar a reactionarius párt jutott a kormányban túlsúlyra. Br. Wesselényi Miklóst a Vörösmarty által dicsőített „Árvizi hajóst“ a nemzet azon időben bálványát, két beszéde miatt felségsértési porbe fogták; Ráday grófot, Pestmegye követét a kormány az országgyűlésből kitiltotta, Kossuthot és sok lelkes ifjút több évi szigorú börtönre ítélték: a reactio a nemzet életerén ejtett törszűrást és ez eljárásával az alkotmányos élet sarkköveit, a szabad választás és szólás elveit, ingatta meg. Az 1839-iki országgyűlés megtagadta a királyi leirat tárgyalását míg e sérelmek nem orvosoltatnak. Deák Ferenc, Klauzál, br. Wenkheim Béla, Szentiványi Károl, gróf Széchényi István, gr. Desseffi Aurél ez ügyben tartott lelkes szónoklatai a nemzet közérzületét fejezték ki, a küzdelem élessé vált, a kormány nem akart engedni, nehogy a magyarokat e győzelem további kérdésekben a siker reményével kecsэгtesse: a vita hevében az országgyűlés elnöke figyelmeztette Deák Ferencet, hogy mérsékeltebben szóljanak és követeléseikből engedjenek úgy a ki-

rály is kegyelmesebben fogja e kérdéseket elintézni, Deák Ferenc egyszerűen azt válaszolta: „Itt jogról és nem kegyelemről van szó!“ Végre az igaz ügy győzött.

1840. május 1-én hirdette ki a nádor az amnestiát. Ez örömnapp volt Magyarországra nézve Wesselényit és Kossuthot diadallal fogadták: ők és a bennök megsértett alkotmányos jogok mentve voltak, a nemzet akarátának győzelme felvillanyozta a kedélyeket. Deák Ferenc népszerűsége zenithjét érte el: az egész nemzet reá függesztette tekintetét és szavaiban önmeggyőződését ismerte fel.

Deák F. 1843-ban Zalamegye közönsége előtt bátran kimondá, hogy ő a nemesi privilegiumok ellensége. E szó a 24,000 nemessel bíró megyében sok ellenséget szerzett neki, úgy hogy a bekövetkezett követválasztásnál a szabadelvű párt Deák F. megválasztását nem annyira szellemi mint anyagi fegyverekkel vivta ki: de mennyire rémült meg pártja, midőn Deák Ferenc a neki megvitt véres diadalhírére kin,ilvánitá, hogy a választást el nem fogadja. Ez erkölcsi elítélése volt, az akkor, és fájdalom több helyütt maig iz üzött, korteskedési visszaéléseknek és e nagyszerű példa piritólag hatott és hathatna ma is, mindazokra, kik honatyai széköket ily eszközöknek köszönik. Az alsóház fájdalommal értesült vezérének elma-

radtáról, és Beöthy Ödön azon javaslatot tette, hogy ezentúl Deák Ferenc neve az országgyűlési névjegyzék olvasásakor, noha nincsen jelen, mégis mindenkor első helyen olvastassék, ép úgy mint Lattour-D'Auvergne neve a francia gárda élén. Ez országgyűlés Deák Ferenc távolléte folytán, ugyszólva eredménytelen maradt.

Az 1847-iki országgyűlésen Deák Ferenc betegeskedése miatt nem jelenhetett meg. Távolmaradása a magyar nemzetre nézve végzettségűvé lőn, mert ez országgyűlésen növekedett lavinazerüleg Kossuth Lajos népszerűsége; e férfitől az igazság soha sem fogja megtagadhatni a rendkívüli tehetséget, tőle a méltányosság soha sem fogja elvitatni hogy lángolón szerette hazáját. de viszont az is bizonyos, hogy Kossuth inkább agitator mint alkotó államférfiui volt, ragyogó szónoklatai az oppositóra mindenekfelett alkalmassá tették, de midőn már ennek kora lejárt, midőn a győzedelmes oppositóra az alkotás sokkal nehezebb feladata várt, midőn a negatív politika teréről, az activre kellett átlépnie, nélkülözte azon gyakorlati, mindent átható szervező tehetséget, mely a felállított elv végső következményeit is számba veszi és így minden bonyodalmat kikerül.

1848. april 11-én irta alá V. Ferdinánd az 1848-iki törvényeket s azokat e szókkal nyújtotta át a nádornak: „Teljes szivemből kívánom hü ma-

gyar nemzetem boldogságát, mert ebben találok önmagam boldogságát is. A mit tehát az ennek elérééhez tőlem kért, azt én nemcsak elfogadtam, hanem királyi szavammal megerősítve ezennel átadom neked kedves rokon, s általad az egész nemzetnek, melynek hűségében találja szívem legfőbb vigaszát s legfőbb boldogságát,“

Ezen örökre emlékezetes szavak szentesítették és valósították meg a nemzetnek százados aspirációit: az első felelős magyar ministerium megalakult és minden honfiai örömtől repeső szívvel üdvözölte az alkotmányos szabadság fakadó hajnalát. A megalakult magyar kormány elnöke gróf Batthányi Lajos, a ministerium tagjaiul megnyerte az akkor mindenható Kossuthot és a sokak által félreismert „legnagyobb magyart“ gr. Széchényi Istvánt; e két férfiú közt a célra nézve nem volt eltérés, de az ehhez vezető eszközök tekintetében mély örvény tátongott közöttük: ennek áthidalására oly férfinak volt szükség, ki nem csak e kettő hanem az egész ország előtt is tekintély, ez Deák Ferenc volt, és Battyányi ministeriumba léptét attól tette függővé ha abban Deák is résztvesz.

Deák Ferencnek nem volt semmi hajlama hivatalviselésre, de meg volt szokva saját érdekeit mindig a közérdeknek alárendelni, s így elfogadta az igazságügyi tárcát, melyre Verböczynek e vértudója jellemének tisztasága s rendkívüli törvény-tudomá-

nya által mindenek felett volt hivatva. Államtitkárja Ghyezy Kálmán, osztálytanácsosa Szalay László volt. Az 1848-iki törvényeket a nép hibásan fogta fel, a jobbagyság alóli felszabadulást úgy értelmezte, hogy a főnemesség és főpapság jószágai el fognak koboztatni s új birtokfelosztás lesz; ennek folytán az ország minden részeiből tódult a pór nép Budapestre, hogy az igazságügyi minister nekik ez irányban igazságot szolgáltatson: Deák Ferenc kifogyhatlan türelemmel magyarázta meg nekik az új törvény szellemét, mely őket a robot alól felszabadítván alkalmat ad nekik kitürő munka által jóllétre emelkedni; megértette velök, hogy a teljes szabadság és törvény előtti egyenlőség méltán megillette őket, de mások szerzeményének elkobzása égbe kiáltó igazságtalanság volna. Felvilágosító és vigasztaló szavai nem maradtak hatástalanul, mert az elégedettlenül jöttek megelégedve távoztak. Így lett Magyarország egéről eltávolítva a socialis forradalom réme, és békésen betetőzve a nagy társadalmi átalakulás, melyhez hasonlót a világtörténelem lapjain nem találhatunk. Az elnyomott osztályok mindenkor fegyverrel kezökben csikarták ki elnyomóiktól velök született jogaikat; a francia forradalomban a letiprott néprabláncait eltépve, leigázói vérével öntözé hazája földjét s így csiráztatá ki a szabadság és egyenlőség fáját: Magyarorszáiban pedig maga a kivált-

ságos osztály kezdeményezte és vitte keresztül a társadalmi átalakulás művét és a kezdetben félrevezetett nép, csakhamar belátta eddigi elnyomóik nagyszerű áldozatát és kicsiny és nagy testvérként ölelkezve készek voltak a hazáért, átalakított alkotmányáért, az új törvényekért vértüket ontani.

A Kossuth által vezetett országgyűlés a Magyarország és Ausztria közt keletkezett közjogi viszony körvonalazásánál megfeledezett a nemzetiségi kérdés megoldásáról, a pénzügy és hadügy hatásköre sem lett előlegesen pontosan megszabva: e kérdéseknél számtalan kényes és a birodalmi élet szervezetében jelentékeny erők kerezteszték egymást, e bonyolult kérdések gordiusi csomóját elővigyázó és ügyes kezek még megoldhatták volna, de Kossuth második nagy Sándorként azt a forradalom kardjával ketté vágta. E lépést siettette a dél-szlávok lázadása Magyarország ellen, kik vakmerő izgatóktól elcsábítva, nyíltan hirdették, hogy most ütött az óra, Magyarország felsőbbsege alól, melynek szárnyai alatt annyi századon át szabadon és boldogan éltek, megszabadulhatni; siettette azt a május 15-iki bécsi forradalom is. Deák Ferenc látta, hogy az ország szekerét elragadták a szenvedély tüzes ménei, s a forradalom árjai átesapnak azon uton, melyen azt a közjólét és alkotmányos szabadság céljához vihetni remélte: azért átengedte a tért Kossuthnak, hön kérve istenét hogyha

már ő maga a reformer békepolitikával nemzetét meg nem mentheti, ez legalább a nagy forradalmárnak sikerüljön. A haza sorsa fölött a harc kockája el volt vetve. A harc változó szerencsével folyt. A honfiak vérző szívvel látták miként dühöngnek a haza keblén a harc rémei és Ausztriának béke jobbot nyujtottak: 1848. dec. 31-én a főváros alatt táborozó Windisgrätz herceghez a nemzet akaratának tolmácsolására Deák Ferenc, Battyányi Lajos, Lonovics József, Majláth György és Majláth Antal mentek, de az elbizott férfiú büszkén utasította őket vissza „mert ő rebellerekkel tanácskozásba nem bocsátkozhatik.“ A büszke szó ki volt mondva, a magyar nemzet előtt csak két út volt: absolutismus vagy élethalálharc. A nemzet becsülete csak ez utóbbit választhatta. A harc mondhatlan elkeseredéssel tovább folyt, a lelkesedés a tapasztalatlan magyar katonákat diadalról diadalra vezette, úgy hogy az osztrák rendes hadsereg csak külföldi segítséggel győzedelmeskedhetett rajtok. Világosnál halotti setéség borult a magyar nemzetre. A boszú politikája Pest, Arad és az egész magyar haza földét a legnagyobb magyar honfiak martyr vérével öntözté. Futva futott ki merre tudott: csak Deák Ferenc maradt nyugodtan. Őt még a rágalom sem merte megtámadni. Tizenkét éven át a nemzet az absolutismus prokrusteszi ágyához volt lekötve, míg végre a fe-

jedelem a solferinói sikon belátta, hogy trónjának szilárd alapját nem centralisticus utópiák, hanem csak népeinek szeretete képezheti. Mindenki Deákot tekintette a magyar nemzet akarátának tolmácsául. A fejedelem őt Bécsbe hívatta. Schmerling és Bach, még mindig birodalmi centralisatoról ábrándozva, ennek előnyeit fejtegették, de Deák egyszerű válasza az volt: „Ez mind igen szép, de én csak a magyar alkotmányt ismerem és ha ez nem létezik, úgy én sem létezem.“ Midőn mindenki fejét vésztette, ő békén csendesen s nyugodt öntudattal állott váravavárván a pillanatot, melyben ismét honának jó szolgálatot tehet. A politikai ellenmondások Kossuthot örök számkivetésre ítelték, Széchényinek nagy eszét elrabolták, Telekyt öngyilkossá tették: csak a soha végletekig nem menő, soha kétségbe nem eső Deák Ferenc felett vonult el véstelenül a forradalom és az azt követett gyászos időszak. Midőn az ötvenes évek lidércnyomása saját súlyának nagysága által meggyengült, s a helyzet tarthatatlanná lett az 1860. október 20-iki diploma és később a február 26-iki patens fordulatot jelezték a bécsi kormány belpolitikájában, ismét résen állt Deák Ferenc hogy a nemzet jogos követeléseinek kifejezést adjon. E császári okmányok szerint az összbirodalom Anglia mintájára szerveztetnék úgy, hogy belügyeit lehető leg szélesebb körű autonomiával intézze minden koro-

naország, de a központi hatalom kezében marad-
 janak mindazon eszközök, melyek az államegység
 realuniojának biztosítására szükségeseknek látsza-
 nak. De mikép egyezhetett volna ebbe szt. István
 független királysága, hisz ez által tartománynyá
 leendett. A magyar korona területépsége is oda
 lett volna, mert Erdély és Horvátország az anya-
 országtól függetlenül saját tartománygyűlést kap-
 tak. Deák Ferenc azt remélte, hogy a bécsi kor-
 mány engedni fog, de csalatkozott, azért a magyar
 országgyűlés Deák, az erdélyi tartomány-gyűlés pe-
 nig az akkori lelkes erdélyi püspök példájára a
 Reichsrathba való belépést megtagadta. 1861.
 máj. 13-án mondott nagyszerű felirati beszédében
 a nemzetnek elévülhetlen jogait megdönthetlen ér-
 vekkel igaz honszeretettől lángoló szavakban fejezte
 ki, hazafini ihlete minden pártárnyalatot szorosán
 bensőleg egybefűzött phalánxxá tömörített a haza
 szent jogainak visszakövetelésére. „Hazánkért-ügy
 mond-mindent kockáztathatunk, de a hazát koc-
 káztatni nem szabad. Tudom én hogy ellenségeink
 a lefolyt sötét időszak alatt csordultig töltötték
 keserűseink poharát Én is osztom az
 elkeseredést, melyet egész Magyarország érez azok
 ellen, kik annyi jóllétet döntöttek romba, s annyi
 gyászt hintettek el hazánk fölött, de erőt érzek
 magamban : jobban szeretni hazámat, mint gyűlöl-
 ni ellenségeimet.“ Deák feliratát Bécsben harago-

san fogadták. Az országgyűlés fel lett oszlatva; minden ismét a régi kerékvágásba tereltetett vissza és Schmerling most határozottabban mint valaha törekedett arra, hogy Magyarországot provinciává tegye.

A solferinói tanulság a königrätzi vérmezőn a tények ellenállhatlan logicájával ismét azt derítette ki, hogy az öszszbirodalom léte mindadig biztosítva nincs, míg a trón a népek megalédedtségének szilárd alapján nem nyugszik: 1867-ben Deák Ferenc a kiegyezéssel áthidalta ama tátongó űrt, mely az uralkodót a magyar nemzettől elválasztotta, ő a béke olajágait ültette el, melyekből a csendes és nyugodt haladás erdeje nőtt, hogy alatta a magyar, kit sok századon át vészek hányának kinjai tengerén, a múlt szenvedéseit kipihenhessen és a jövő reményeit valósíthassa. Némelyek a szörnyű csatavesztést fel akarták használni, az ország határain a felkelés fegyvercsörtetése halatszott és a kitörendő magyar forradalom europai conflagratio jelszava lendett: de Deák Ferenc heltelenítette a mozgalmat és Magyarország nyugodt maradott. A civilisált népek, melyek minde nekfelett nyugalmat, rendet és békét óhajtanak Deák Ferenc iránt hálával és elismeréssel tartoznak; ő a magyar nemzet érdekeit egy fél századon át összhangzásban tudta tartani az europai béke és fenálló rend érdekeivel. A kiegyezés után

Ausztria átalakult és megszűnt cadaver lenni az európai birodalmak concertjében; a kik kevéssel előbb bukását jósolgatták és országain már osztoszkodni akartak, csalatkoztak, az önmagán megifjult és megerősödött Ausztria az európai status-quo sarkpontja lett és politikája, kivált a keleti kérdésben, mérvadóvá lett. Deák hatásának kulcsa, óriási hatalmának, mely az ő magatartását irányadóvá tette, abban rejlik, hogy ő mindig szívünk-ből szólt. Jelleme, észjárása, nevelése, tudománya, népének és korának leghűbb és legnemesebb kifejezése; politikája mindig a magyar nemzet valárd exigentiáinak kinyilatkoztatása volt. Hatása nagyobb szerű volt mint Wesselényi, Széchenyi, Kossuth és Eötvösé. Wesselényi a magyar ellenzéki hajlamnak szenvedélyes kifejezése, szava viszhangra talált 1825-35-ig, míg a nemzet alkotmányserelmekről panaszkodott, de hatástalanul elhangzott midőn az alkotás órája ütött; Kossuth lángelméje a magyar jellemnek csak egy oldalát tünteti fel, a lángoló lelkesedést, mely nagy tettek keresztül vitelére alapul, kiindulási pontul szolgálhat, de azt egy maga keresztül nem viheti; Eötvös idealista volt, a német reformeszmék és modern haladás jeliszavai a magyar nemzet egy részére hatottak csak; Széchenyi koránál és nemzeténél szélesb látkörrel és gigasi tetterővel birt, de nem volt magyar ty-pus, angol minták után indult, nemzete nem fog-

ta fel őt; ő elől haladt, de „Kelet népe“ nem követte őt át elég gyorsan a szabadulás Vörösten-gerén és a Mozesöktől elmaradtak fölött a forradalom hullámai csaptak össze: Deák szavának óriási hatása volt, pedig szónoklata nem volt gyujtó röppentyű, hanem a béke olaj ága, nem emész-
tő tüzvész, hanem melegítő láng, nem volt rohanó vizár, hanem mély medrében haladó áldásos fo-lyam, nem volt dúló vihar hanem felüdítő langy fuvalom; ő soha sem szállt aranyos léghajókra, nem épített tündérvárakat, nem rajongott utópiák után, hanem mindég azon földön járt, melyet ismert, me-lyen léptei biztosak. Ő a magyar Cincinnatus, va-lahányszor a hazának reá szüksége volt, előtérbe lépett, ha elmúlt a veszély visszavonult; szava hatalmat, befolyást, méltóságokat osztott, de ő maga mindig csak egyszerű polgár s a nemzet ta-nácsadója maradt. Igaza van az aranytollú Kos-suthnak, hogy nagyszerű látvány az: „ha egy egy-szerű polgár egy császár-királynak szerencsétlen-ségében pillanatig megmentőjének nevezhető, és a szolgálat a segítség után a megmentett császár-
király oly koldus szegénynek legyen magát érezni kénytelen, a megmentő egyszerű polgárral szem-ben, miszerint a fejedelmi kegyosztás egész tárhá-zában semmije se legyen, a mivel hálája jeléül az egyszerű polgárt csak meg is kínálni merhesse!“

Hazánk ismét nagy események küszöbén áll. Keletfelől háborúfelhők közelednek felénk, nyu-

gotról nagy nemzetgazdászati és politikai kérdések megoldása várakozik reánk és a haza bölcse nincs többé! Megszűnt dobogni a sziv, melynek minden dobbanása a hazáé volt, megszűnt gondolkozni az ész, melynek minden gondolata a haza javát célozta, lecsukodtak a szemek, melyek a haza jólléte felett örködtek, összeomlott a test, mely a legnemesebb lélek temploma volt! Szelleme elköltözött az emberiség nagyjainak Pantheonjába, hogy helyet foglaljon szellemrokonai, Solon, Aristides, Epaminondas, Cato, Van de Vitt és Washington mellett. Fájdalmasabban érezzük most hiányát mint valaha! A régi görögök és rómaiak erényhőseik szobrai uton-utfélen felállították, hogy a szemlélők hasonló erényekre gyuladjanak; a magyar nemzet törvénybe iktatta Deák érdemeit és emlékszobrot állítand neki, hogy a késő kor fia is e nagyszerű példától hazáját önzetlenül szeretni megtanulja; mi mindannyian pedig véssük be sziveinkbe emlékezetét, és teljesítsük híven, mint ő, azon állás kötelemét, melyre a gondviselés és tehetségeink helyeztek: így százan, ezren, vagy százezren ki fogjuk pótolni azon űrt, melyet e nagy férfiú elköltözte okozott; így teljesezésbe fogjuk hozni a nemzet nagy látnokának gr. Széchényi Istvánnak emlékezetes jelszavát „a magyar nem volt, hanem lesz,“ így fel fog virulni a haza, eltűnni egéről a vészfelhők, mert nagygyá és boldoggá a hazát csak fiainak szent karatja teheti!

DE BALLAGI GEZA

